

Культурологія

УДК 7.071.1 (73=161.2)

Гончарова Олена Миколаївна
доктор культурології, професор,
професор кафедри музеєзнавства
і пам'яткознавства Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8649-93>
Researcher ID: F-6473-2015
o.m_goncharova@yahoo.com

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ І СКУЛЬПТОРІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. У ЗІБРАННЯХ ПРОВІДНИХ ХУДОЖНИХ МУЗЕЇВ США

Мета статті полягає в уведенні до широкого культурологічного дискурсу маловідомої інформації щодо репрезентації творів українських митців друг. пол. ХІХ – перш. пол. ХХ ст. у провідних художніх музеях США. **Методологія** дослідження складається з сукупності методів: історичного, біографічного, порівняльного, а також методу натурального спостереження, використаного під час перебування автора статті у США. **Наукова новизна** полягає у розширенні знання щодо представленості творів українських митців другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. у зібраннях провідних художніх музеїв США. До таких віднесено як музеї, що вже багато років входять до Топ-100 художніх музеїв світу (Музей мистецтва Метрополітен у Нью-Йорку, Музей вишуканих мистецтв Сан-Франциско, Музей сучасного мистецтва (МоМА) і Музей Соломона Гугенхайму Нью-Йорку, Художній музей Філадельфії), так і художні музеї, кількість щорічних відвідувань яких сягає кількох сотень тисяч: Детройтський інститут мистецтв, Художній інститут Кларків у м. Вільямстаун, Художня галерея Єльського університету (м. Нью-Гейвен), Нова галерея Нью-Йорка, Музей Нортон Саймона (м. Пасадена), Галерея Олбрайта-Нокса (м. Баффало), Художній музей Водсворт Атенеум (м. Хартфорд). Серед українських митців др. пол. ХІХ – перш. пол. ХХ ст., твори яких представлено у цих музеях, і ті, чиє ім'я всесвітньо відоме, як от О. Архипенко, Д. Бурлюк, К. Малевич, й ті, що відомі менше, але, безперечно, заслуговують більшого визнання: І. Похитонов. Українське образотворче мистецтво цього періоду репрезентують також митці, чиє життя, у т.ч. творче, тривалий час проходило в Україні і тісно з нею пов'язано (О. Екстер, В. Кандинський). За стилевими характеристиками творчість названих митців вельми варіативна: від реалізму (І. Похитонов) до авангардистських течій модерністського мистецтва: кубізму, футуризму, абстракціонізму, експресіонізму, супрематизму (О. Архипенко, Д. Бурлюк, К. Малевич, О. Екстер, В. Кандинський). Дані щодо репрезентації творів митців у зібраннях деяких названих художніх музеїв США у вітчизняний науковий дискурс вводяться вперше. **Висновки.** Ознайомлення з викладеними у статті матеріалами дає можливість для їх використання в навчальних курсах вітчизняних ВНЗ культурологічного профілю.

Ключові слова: художні музеї США, українські митці друг. пол. ХІХ. – перш. пол. ХХ ст.

Гончарова Елена Николаевна, доктор культурологии, профессор, профессор кафедры музееведения и памятниковедения Киевского национального университета культуры и искусств

Произведения украинских художников и скульпторов второй половины ХІХ – первой половины ХХ в. в собраниях ведущих художественных музеев США

Цель статьи заключается в том, чтобы ввести в широкий культурологический дискурс малоизвестных данных относительно представленности произведений украинских художников и скульпторов второй половины ХІХ – первой половины ХХ вв. в ведущих художественных музеях США. **Методология** исследования состоит из совокупности методов: исторического, биографического, сравнительного, а также метода натурального наблюдения, использованного во время пребывания автора статьи в Соединенных Штатах Америки. **Научная новизна** работы заключается в расширении знания относительно представленности произведений украинских художников и скульпторов второй половины ХІХ – первой половины ХХ в. в собраниях ведущих художественных музеев США. К таковым отнесено музеи, как много лет входящие в Топ-100 художественных музеев мира (Музей искусства Метрополитен в Нью-Йорке, Музей изящных искусств Сан-Франциско, Музей современного искусства (МоМА) и Музей Соломона Гугенхайма в Нью-Йорке, Художественный музей Филадельфии), так и художественные музеи, количество ежегодных посещений которых достигает нескольких сотен тысяч: Детройтский институт искусств, Художественный институт Кларков в г. Вильямстаун, Художественная галерея Йельского университета (г. Нью-Хевен), Новая галерея Нью-Йорка, Музей Нортон Саймона (г. Пасадена), Галерея Олбрайта-Нокса (г. Баффало), Художественный музей Уодсворт Атенеум (г. Хартфорд). Среди украинских художников и скульпторов втор. пол. ХІХ – пер. пол. ХХ вв., произведения которых представлено в этих музеях, и те, чьи имена широко известны: А. Архипенко, Д. Бурлюк, К. Малевич, – так и те, которые известны меньше, но, безусловно, заслуживают большего признания: И. Похитонов. Украинское изобразительное искусство этого периода представляют также художники, чья жизнь, в т.ч. творческая, длительное время проходила в Украине и тесно с нею связана (А. Экстер, В. Кандинский). За стилевыми характеристиками творчество названных художников и скульпторов весьма разнообразно: от реализма (И. Похитонов) до авангардистских течений модернистского искусства: кубизма, футуризм-

ма, абстракціонізму, експрессионізму, супрематизму (А. Архипенко, Д. Бурлюк, К. Малевич, А. Екстер, В. Кандинський). Дані стосовно репрезентації їх творчості в збірках деяких із названих художественних музеїв США в отечественний науковий дискурс вводяться вперше. **Висновки.** Ознайомлення з матеріалами в статті дасть можливість їх використання в навчальних курсах отечественних ВУЗів культурологічного профілю.

Ключові слова: художественні музеї США, українські художники і скульптори втор. пол. XIX – пер. пол. XX вв.

Goncharova Olena, D.Sc. in Cultural studies, Professor of Museum`s and Monuments Heritage Department, Kyiv National University of Culture and Arts

Artworks of Ukrainian artists of the second half of XIX – the first half of XX centuries in the collections of leading American Art museums

The purpose of the article is to introduce to the sizeable cultural discourse unknown information about the representation of Ukrainian artists of the second half of XIX – the first half of XX centuries artworks in the leading Art museums of USA. The **methodology** consists of such methods as historical, biographical, comparative as well as the physical observation method, that was available to article's author during her stay in the USA. The **scientific novelty** of work is to increase knowledge about the representation of Ukrainian artists` of the second half of XIX – the first half of XX centuries artworks in the collections of the leading American Art museums. To the leading Art museums of USA belong to the museums that still in top-100 of the World Art museums (The Metropolitan Museum of Art, The Museum of Modern Art, The Philadelphia Museum of Art, The Fine Arts Museums of San Francisco, Solomon R. Guggenheim Museum) as well as museums that have about couple of hundred thousands annual visitors (The Detroit Institute of Arts, The Clark Art Institute, The Yale University Art Gallery, The Albright-Knox Art Gallery, The Wadsworth Atheneum Museum of Art, Neue Galerie New York, The Norton Simon Museum). Among the Ukrainian artists of the second half of XIX – the first half of XX centuries are represented personalities that have representation in these museums, are well-known in the World: A. Archipenko, D. Burluk, K. Malevich, as well as less known but they deserve recognition: I. Pokitonow. Ukrainian art of this period is represented by artists that lived in Ukraine for a long time, and their life was closely related with Ukraine A. Exter, V. Kandinsky. The art activity of these artists is varied from Realism (I. Pokitonow) to avant-garde trends of modernist art such as Cubism, Futurism, Abstractionism, Expressionism, Suprematism (A. Archipenko, D. Burluk, K. Malevich, A. Exter, V. Kandinsky). Items of the representation of these artists' works in some USA art museums' collections in the national scientific discourse are represented for the first time. **Conclusions.** Familiarity with the materials presented in the article provides an opportunity for their use in the training courses in Ukrainian high schools with cultural specific.

Key words: Art Museums in the USA, Ukrainian artists of the second half of XIX – the first half of XX centuries.

Актуальність роботи. В збірках багатьох провідних художніх музеїв США є роботи митців другої половини XIX – першої половини XX ст. – вихідців з України. Серед них як етнічні українці та українці за місцем народження (О. Архипенко, Д. Бурлюк, І. Похитонов, К. Малевич), так і художники, чиє життя тривалий час проходило в Україні та творчість яких тісно пов'язана з Україною (О. Екстер, В. Кандинський). Переважна більшість з них має світове ім'я, оскільки вони були засновниками та яскравими представниками авангардистських течій модерністського мистецтва: кубізму, футуризму, абстракціонізму, експрессионізму, супрематизму.

Водночас в експозиціях багатьох художніх музеїв США ці митці називаються або американцями (О. Архипенко в Музеї сучасного мистецтва (МоМА) і Детройтському інституті мистецтв), або росіянами: у кращому випадку з додаванням "народжений в Україні" (К. Малевич в МоМА, О. Екстер в Художньому музеї Філадельфії (щодо останньої: місце народження не відповідає дійсності), або просто "росіянами" (І. Похитонов у Художньому інституті Кларків у м. Вільямстаун, О. Екстер в МоМА).

Винятком є Музей мистецтва Метрополітен у Нью-Йорку, в якому О. Архипенко подається як "американець, народжений в Україні", та Художній музей Філадельфії, в якому Давид Бурлюк вказаний як "українець". Утім, картина останнього "Acloshave" (1910) числиться у російській колекції.

Якщо такий етикетаж є справою зазначених музеїв, хоч його зміст і не завжди релевантний біографічним даним митців, то для українського широкого загалу знання щодо долі шедеврів видатних співвітчизників є тим більш важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що, незважаючи на кількість публікацій, присвячених українським митцям зазначеного періоду, досліджень, які прив'язують їхню творчість до репрезентації у музеях, майже немає. Поодинокі публікації подібного спрямування (Л. Ломницька [1]) не містять специфікації щодо художніх музеїв США, у т.ч. провідних.

У більш широкому контексті інформативно можна вважати книгу "Український модернізм 1910-1930" колективу авторів. Вміщуючи біографічні дані і мистецтвознавчий аналіз творчості таких художників як К. Малевич, О. Екстер, Д. Бурлюк, книга також надає стисло інформацію щодо виставок їхніх робіт у США [2]. Втім, предметом нашої статті є не представленість робіт українських митців зазначеного періоду на виставках, а їх наявність у збірках провідних художніх музеїв цієї країни.

Не містить такої інформації і книга "Українські митці у світі. Матеріали до історії українського мистецтва XX століття" автором-упорядником якої є Г. Стельмащук [3]. Попри енциклопедичний характер, оскільки мова йде про XX століття, це виключає її використання в контексті даної статті.

Хронологічно кореспондує статті монографія Г. Романенко і В. Шейка "Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір" [4]. Проте вона жодним чином не прив'язана до музеєзнавчого аспекту щодо творів українських художників.

Публікації, присвячені окремим представникам українського мистецтва др. пол. XIX – перш. пол. XX ст. [5], інформації, що нас цікавить, не містять.

Отже, аналіз останніх досліджень засвідчує, що, незважаючи на певну кількість публікацій, присвячених українським митцям зазначеного періоду, досліджень, які прив'язують їхню творчість до репрезентацій у музеях США, немає.

Мета статті полягає в уведенні до широкого культурологічного дискурсу маловідомої інформації стосовно репрезентації творів українських митців др. пол. XIX – перш. пол. XX ст. у провідних художніх музеях США.

Виклад основного матеріалу. В контексті даної статті під провідними художніми музеями США розуміються художні музеї цієї країни, які вже багато років входять до ТОП-100 найбільш відвідуваних художніх музеїв світу (Музей мистецтва Метрополітен у Нью-Йорку, Музей вишуканих мистецтв Сан-Франциско, Музей Соломона Гугенгайма, Музей сучасного мистецтва (МоМА), Художній музей Філадельфії), а також ті, в яких кількість щорічних відвідувань сягає кількох сотень тисяч.

Під українськими митцями др. пол. XIX – перш. пол. XX ст. розуміються представники образотворчого мистецтва вказаного періоду, які або народилися в українських землях (у складі Російської імперії), або частина творчого життя яких була пов'язана з Україною.

Одним з найбільш відомих у світі українських скульпторів є, безперечно, Олександр Архипенко (1887-1964). Засновник кубізму в скульптурі, Олександр Архипенко народився у Києві 30.05.1887 р. Протягом 1902-1905 рр. навчався в Київському художньому училищі, проте не закінчив його через відрахування за участь у студентських протестах. У 1906 р. певний час відвідував студію пейзажиста С. Світославського. Але у тому ж році виїхав з України спочатку до Москви, потім – до Парижу, а у 1923 р. – до США, де згодом отримав громадянство. Останнє дає підстави американським музеям подавати його як американця.

Незважаючи на те, що більша частина життя О. Архипенка пройшла в США, в провідних художніх музеях цієї країни його робіт відносно небагато.

У Музеї мистецтва Метрополітен (The Metropolitan Museum of Art), який містить найбільше зібрання творів мистецтва в США й одне з найбільших у світі, знаходиться п'ять скульптур роботи Олександра Архипенка раннього періоду його творчості, всі зі статусом шедевр: бронзові "Гондольєр" (1914) і "Оголена жіноча фігура" (1921), мармуровий "Жіночий торс" (1920), срібні "Жінка, що стоїть" (1925) і "Минуле" (1926). Також малюнок "Колінопреклоніння" (1948) і кілька літографій. Майже всі роботи надійшли до музею в якості дарування, зокрема від його дружини, або за заповітом власників приватних колекцій.

У Музеї сучасного мистецтва (The Museum of Modern Art) у Нью-Йорку знаходиться скульптура О. Архипенка, "Жінка, що розчісує волосся" (1915). Відлита у бронзі статуетка висотою 35 см є однією з авторських реплік композиції, що виготовлялась скульптором у трьох розмірах – 35,63 і 108 см. Крім цієї скульптури зі статусом шедевра в МоМА представлено близько 20 робіт Архипенка. Серед них ще чотири скульптури: "Мадонна і скеля" (1912), "Гондольєр" (1914) (обидві – дарування музею Френсіс Архипенко Грей), "Статуя на трикутниковій базі" (1914) і "Боксінг" (1914).

Крім того, дві живописні роботи "Фігура в русі" (1913) і "Стакан на столі" (1920), три гравюри, а також десять літографій.

Найбільш відома робота "Жінка, що розчісує волосся" надійшла до Музею у складі колекції Лілі Пламер Блісс – подруги Еббі Олдріч Рокфеллер – дружини відомого магната Джона Д. Рокфеллера молодшого і засновниці МоМА (1929). Колекцію було придбано музеєм у спадкоємців Лілі Блісс. Передача колекції тривала протягом 1934 – 1941 рр. поступово у прив'язці до виплат суми 600 тис. дол. кількома траншами.

Крім Музею сучасного мистецтва у Нью-Йорку, роботи Архипенка представлені у зібранні Детройтського інституту мистецтв (The Detroit Institute of Arts) – одного з найбільших художніх зібрань США. Це дві скульптури: "Тарас Шевченко" ("Український поет Тарас Шевченко") (1935), "Оголена жінка, що сидить" (1929), і літографія "Дві оголені жінки" (1922).

Менш відомим за Архипенка був його старший співвітчизник художник-пейзажист Іван Похитонов (1850 – 1923). Іван Павлович Похитонов народився на хуторі Мотронівка Бобринецького повіту Херсонської губернії. Навчався у Миколаєві, Одесі. Його пейзажі високо оцінював Ілля Рєпін, а російський колекціонер П. Третьяков придбав для свого зібрання кілька робіт Похитонова. Значна кількість робіт Івана Похитонова зберігається у Київському музеї російського мистецтва, натеper: Національний музей "Київська картинна галерея".

Мініатюрний пейзаж (1887) Івана Похитонова є у зібранні Художнього інституту Кларків (The Clark Art Institute) у м. Вільямстаун, штат Массачусетс. Інститут Кларків було засновано підприємцем і колекціонером Робертом Стерлінгом Кларком (1877–1956) – старшим із братів Стерлінгів Кларків (нащадків засновника імперії швейних машинок "Зінгер") – та його дружиною Френсін. Спочатку Інститут знаходився у Нью-Йорку, однак у 50-ті роки колекцію було перевезено до Вільямстауна та відкрито 17 травня 1955 р.

Цей пейзаж І. Похитонова, якого у каталозі музею названо російським художником [6, 254], було придбано 1933 р. Робертом Кларком на виставці, яку проводила Американська художня асоціація. Перед тим пейзаж знаходився у приватній колекції місіс Вільям Стерсберг.

З відомістю Архипенка, безперечно, може конкурувати інший український митець Казимир Малевич (1878-1935). Українець за лінією матері, Казимир Малевич народився в Києві, отримав початкову художню освіту у Київській школі малювання. Будучи за лінією батька польського походження, сам визначав свою етнічну ідентичність як українську [2, 63-68].

К. Малевич – один з найвідоміших представників світового авангарду, розробник власної версії абстрактного живопису – супрематизму.

У Музеї сучасного мистецтва (MoMA) Казимир Малевич визначається як "руський, народжений в Україні". Тут знаходиться його "Біле на білому" ("Білий квадрат") (1918) – картина, що, згідно з задумом художника, ілюструє завершальну стадію супрематизму.

Інша картина Малевича "Точильщик" ("Принцип метушіння") (1912), що репрезентує т.зв. кубофутуристичний період у творчості художника, знаходиться в Художній галереї Єльського університету м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут (The Yale University Art Gallery). Художня галерея Єльського університету – найстаріший університетський музей США, заснований у 1832 р.

Молодшим сучасником Малевича був Давид Бурлюк (1882-1967) – український художник і теоретик футуризму. Д. Бурлюк народився на хуторі Семиротівка Лебединського повіту Харківської губернії. Навчався в Одеському художньому училищі. Засновник кількох мистецьких об'єднань в Україні до моменту виїзду за кордон, спочатку до Японії, потім до США (1922).

У зібранні Художнього музею Філадельфії (The Philadelphia Museum of Art) є картина Д. Бурлюка "Acloshave" (1910), назва якої може перекладатися і як "Небезпечна бритва", і як "Небезпечне становище". Картина надійшла до музею у 1941 р. як дар відомого американського критика і колекціонера Крістіана Брінтона.

У кількох музеях США представлено роботи ще однієї художниці, чиє життя і творчість тісно пов'язані з Україною: Олександри Екстер (1882-1949). Олександра Олександрівна Екстер (дівоче прізвище – Григорович) народилась у м. Білосток Гродненської губернії (на тепер територія Польщі). Невдовзі її батьки переїхали до Києва, де вона провела усе дитинство та юність, а також закінчила Київське художнє училище.

Олександра Екстер – яскрава представниця футуризму в живопису.

У MoMA представлено картини О. Екстер: "Композиція" (1916), "Конструкція" (1923) і "Кубістична оголена" (1912) та ще близько 20 робіт: ескізів до театральних вистав і книжкових ілюстрацій.

Картина Екстер "Динамічна конструкція" (1921-1922) знаходиться у Галереї Олбрайта Нокса (The Albright-Knox Art Gallery) м. Баффало, штат Нью-Йорк.

Дві роботи О. Екстер знаходяться також у Художньому музеї Філадельфії, якому їх було подаровано у 1964 р. подружжям Ліссім.

Кілька робіт О. Екстер є в Музеях вишуканих мистецтв Сан-Франциско (The Fine Arts Museums of San Francisco) – музейному комплексі, до якого входять Музей де Янга у парку Золоті Ворота і Палац Почесного легіону в парку Лінкольна. До Музеїв вишуканих мистецтв Сан-Франциско ескізи Олександри Екстер надійшли серед 40 дизайнерських театральних речей російських художників, які у 1977 р. подарувало подружжя Лобанових-Ростовських.

Творчість художниці представлена й у Художньому музеї Водсворт Атенеум (The Wadsworth Atheneum Museum of Art) м. Хартфорд, штат Коннектикут.

Найбільше ж у провідних художніх музеях США представлено роботи Василя Кандинського (1866-1944) – художника, дитинство і юність якого пройшло в Україні. Кандинський Василь Васильович народився у Москві, але, коли йому було п'ять років, родина переїхала до Одеси. Тут він провів усе дитинство і юність, допоки не виїхав до Києва, де навчався у художній школі Мурашка. Але з Одесою не поривав тісних зв'язків: з нею було пов'язано майже сорок років його життя. Тут з'явилися його перші роботи, тут він брав участь у Салонах Іздебського – художніх виставках, що набули настільки широкої відомості, що у них взяти участь прагнули митці не тільки зі столиць імперії, але й зарубіжжя. Кандинський був членом Товариства південноросійських художників – першого об'єднання живописців на українських землях, що входили до складу Російської імперії [7].

У Музеї сучасного мистецтва у Нью-Йорку знаходяться близько 150 робіт Василя Кандинського: книжкових ілюстрацій, літографій, акварелей, а також декілька картин, зокрема, "Картина зі стрільцем" (1909).

Роботи В. Кандинського знаходяться й у Музеї Соломона Гугенгайма (Solomon R. Guggenheim Museum) – одному з найбільших зібрань абстрактного мистецтва, створеного американським бізнесменом Соломоном Робертом Гугенгаймом. До колекції абстрактного мистецтва, що належала Соломону Гугенгайму, входила картина Василя Кандинського "Блакитна гора" (1908–1909).

Картини В. Кандинського також представлені в експозиції Нової галереї Нью-Йорка (Neue Galerie New York) – відкритого у 2001 р. музею, присвяченого виключно німецькому та австрійському мистецтву ХХ ст. Роботи Кандинського увійшли до зібрання Галереї серед робіт представників об'єднання експресіоністів "Синій Вершник" (Василь Кандинський, Пауль Клее, Огюст Маке, Франц Марк), заснованого Кандинським разом із Ф. Марком у Мюнхені у 1911 році [8].

Роботи В. Кандинського представлені в зібранні Детройтського інституту мистецтв, у Художній галереї Ельського університету, а також у Музеї Нортон Саймона (The Norton Simon Museum) м. Пасадена, округ Лос-Анджелес, штат Каліфорнія.

Музей Нортон Саймона містить одне з найбільших художніх зібрань США, яке було створене в результаті об'єднання кількох приватних колекцій. У Музеї також зберігається архів художників групи "Синя четвірка" ("Die Blaue Vier") – Василя Кандинського, Пауля Клеє, Ліонеля Фейнінгера і Олексія Явленського.

Роботи В. Кандинського знаходяться також у Музеях вишуканих мистецтв Сан-Франциско (The Fine Arts Museums of San Francisco) м. Сан-Франциско, штат Каліфорнія.

Висновки. Отже, огляд зібрань провідних художніх музеїв США засвідчує, що у чималій кількості з них представлені твори українських митців друг. пол. XIX – перш. пол. XX ст. Переважно це роботи представників авангардних напрямків модерністського мистецтва: О. Архипенка, К. Малевича, Д. Бурлюка, О. Екстер, В. Кандинського. Частково це пояснюється біографічними особливостями митців (за виключенням К. Малевича всі інші у післяреволюційні роки були змушені емігрувати до європейських країн і США). Там їхня творча кар'єра склалась успішно, що сприяло насиченості творами цих митців приватних колекцій, здебільшого з яких роботи і потрапляли до художніх музеїв. Натомість, отримавши або придбавши ці твори (і архіви), окремі музеї з тих, про які йшла мова у статті, не завжди коректно відображають в етикетажі етнічну ідентичність українських митців або країну їхнього походження. За таких обставин для українського широкого загалу знання щодо долі шедеврів видатних співвітчизників набуває особливого значення. Сприяти цьому мають викладені у статті матеріали.

Література

1. Ломницька Л. Шедеври Архипенка у музеях світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meest-online.com/culture/shedevry-arhopenka-u-muzeyah-svitu/>
2. Український модернізм. 1910-1930 / Альбом. – Хм.: Галерея, 2006. – 288 с.
3. Стельмашук Г. Українські митці у світі / Галина Стельмашук. – Львів, "АПРІОРІ", 2013. – 520 с.
4. Романенко Г. Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір / Романенко Г., Шейко В. – К.: ІК АМУ, 2008. – 208 с.
5. Горинь Б. Олександр Архипенко / Богдан Горинь. – К.: Вид-во "Атлант ЮЕмСі", 2007. – 63 с.
6. Nineteenth-Century European Paintings at the Sterling and Francine Clark Art Institute. Vol. 2. – Sterling and Francine Clark Art Institute, Williamstown, Massachusetts, 2012.
7. Абрамов В. А. В. В. Кандинский в художественной жизни Одессы: Документы. Материалы / В. А. Абрамов. – Одесса: Изд-во "Глас", 1995. – 66 с.
8. Зайченко О.Г. Особливості становлення співробітництва художника з галеристом в умовах формування вітчизняного арт-ринку. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 4. К.: Міленіум. С.79-85

References

1. Lomnitska L. Shedevri Archipenka u museyah svitu. – Retrieved from: <http://meest-online.com/culture/shedevry-arhopenka-u-muzeyah-svitu/>
2. Ukrainian Modernism 1910-1930. (2006). Khm: Galereya, 288 s, [in Ukrainian].
3. Stelmashuk G. (2013). Ukrainsky mitzi u sviti. Lviv, APRIORY, 520, [in Ukrainian].
4. Romanenko G. (2008). Evolutzia hudognih i literaturnih objednan Ukraini: istoriko-culturologichniy vimir. K. IKAMU, 208, [in Ukrainian].
5. Gorin B. (2007). Olexandr Archipenko. K. Atlant UEmCi, 63, [in Ukrainian].
6. Nineteenth-Century European Paintings at the Sterling and Francine Clark Art Institute. (2012). Vol. 2. Sterling and Francine Clark Art Institute, Williamstown, Massachusetts.
7. Abramov V.A. (n. d.) V. V. Kandinskiy v hudogestvennoy gizni Odessi: Documenty. Materiali. Odessa, Glas, 66, [in Ukrainian].
8. Zaychenko O.G. (2016). Features of the formation of cooperation between the artist and the gallery in the conditions of the formation of the national art market. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv Kyiv: Millennium. 4, 79- 85, [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.02.2018 р.